

Narodna banka na Republika Makedonija
Direkcija za istražuvawe

**Analiza na nivoto na gotovite pari vo optek vo
Republika Makedonija i pri~inite koi pridonesevaat za
ni vno odr`uvawe na visokoni vo**

Izrabotile:
Biljana Davidovska Stojanova
Magdalena Petrovska

m-r Aneta Krstevska

Dekemvri 2005 godina

Voved

Analizata prezentirana vo ovoj raboten materijal e motivirana prvenstveno od faktot { to vo Republika Makedonija gotovite pari vo optek podolg vremenski period se odr`uvaat na relativno visoko nivo. Visokoto nivo na gotovi pari e povrzano so odredeni tro{oci i toa, tro{oci od aspekt na Centralnata banka vo vrska so nivnoto izdavawe i distribucija, kako i od aspekt na dr`atelite na gotovi pari, poradi oportunitetnot tro{ok (gubewe na prihod od tie sredstva vo vid na kamata dokolku bi se ~uvale vo banka). Isto taka, svetskata praksa poka`ala deka bezgotovinskiot na~in na pla}awe e poeftin, pobrz i pobezbeden. Od ovi e pri~ini, Republika Makedonija treba da se stremluwa kon namaluvawe na u~estvoto na gotovite pari vo izvr{uvaweto na transakciite vo ekonomijata, odnosno kon pogolema upotreba na bezgotovinskite na~ini na pla}awe.

Rabotnot materijal e sostaven od pet dela. Prvot del se odnesuva na komparativna analiza na nivoto na gotovi pari vo optek po zemji. Vovtrot del se prezentirani osnovnite faktori koi go determiniraat visokoto nivo na gotovi pari vo optek vo Republika Makedonija. Razli~not stepen na upotreba na instrumentite za bezgotovinsko pla}awe po zemji e predmet na analiza vo tretot del na ovoj trud. ^etvrtot del pretstavuva podetalen osvrt na oddelni faktori koi stimuliiraat, odnosno destimuliiraat cirkulacija na gotovina vo Republika Makedonija. Vo poslednot del na trudot se sodr`ani zaklu~nite sogleduvawa od napravenata analiza.

1. Komparativna analiza na nivoto na gotovi pari vo optek po zemji

Gotovite pari vo optek, zaedno so depozitnite pari (transakciiskite depoziti), pretstavuvaat komponenta na najtesno defini ranata pari~na masa M1. Koristeweto na gotovite pari vo optek tradicionalno e povrzano so transakciite vo potro{uva~kata. Spored toa, gotovite pari vo optek pretstavuvaat svoeviden indikator za obemot na transakciite i za idnata potro{uva~ka vo ekonomijata. Pritoa, treba da se ima predvid deka vo sovremeni uslovi se javuvaat novifinansi instrumenti kako supstituti za gotovite pari vo optek, so {to nivnoto indikativno zna~ewe za obemot na potro{uva~kata se relativizira.

Kako relevantni pokazатели za relativnoto zna~ewe na gotovite pari vo sekoja ekonomija se smetaat: 1/ u~estvoto na gotovite pari vo optek vo pari~nata masa; i 2/ soodnosot me|u gotovite pari vo optek i nominalnot bruto doma{en proizvod. Sporedbenata analiza na prvot indikator vo Republika Makedonija so soodvetnite pokazатели vo drugite zemji, poso~uva na faktot deka izv{uvaweto na gotovinski transakcii vo na{ata zemja zna~ajno go nadmi nuva stepenot na upotreba na gotovi pari za izv{uvawe na stokovno-pari~ni transakcii vo drugite zemji.

Tabela 1

U-estvo na gotovite pari vo optek vo pari-nata masa M1 vo zemjite od centralna i isto-na Evropa

Gotovi pari vo optek/pari-na masa M1								
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
^e{ ka	28,5	31,6	35,3	34,5	30,9	24,0	23,0	23,1
Slova-ka	29,5	33,9	37,5	36,1	35,9	34,4	26,0	24,9
Slovenija	34,0	32,8	34,5	31,3	30,9	21,2	19,6**	16,5**
Pol ska	44,2	42,2	43,3	41,3	42,4	37,4	37,0	34,8
Bugari ja	42,1	48,9	51,7	52,6	53,5	51,1	49,0	47,3
Romani ja	51,4	54,5	61,1	58,0	57,8	54,4	53,9	51,7
Hrvatska	38,7	42,3	43,0	36,8	35,9	31,4	31,2	31,7
Makedonija*	51,0	47,0	41,5	43,1	55,8	53,9	51,8	51,3

I zvor: IFS, November 2005

*Zaradi sporedljivost na podatocite so ogle na razli~ni ot opfat na M1 po zemji, pari-nata masa M1 za stranskite ekonomii e definirana kako zbir od gotovite pari koi cirkuliraat nadvor od bankarski ot sistemi depozi tni te pari.

**Vo septemvri 2003 godina, Bankata na Slovenija izvr{ila revizija na monetarnite agregati soglasno so definicijata na Evropskata centralna banka, taka {to podatocite za Slovenija za 2003 i 2004 godina se usoglaseni so standardite na ECB i se izvorno od Bankata na Slovenija.

Vo peri odot 1997-2004 godina, prose~noto u-estvo na gotovite pari vo optek vo pari-nata masa M1 vo Republika Makedonija iznesuva 49,4%, {to e za 10,8 procentni poeni nad prosekot na grupata zemji od centralna i isto-na Evropa vklufeni vo komparativno razgleduvawe. Analizirano poedine~no vo ramki na grupata, vo isti ot nabquduvan peri od Bugarija i Romanija bele`at isto taka visok stepen na upotreba na gotovi pari za izvr{uvawe na stokovno-pari~ni transakcii (49,5% i 55,3% od M1, soodvetno vo prosek vo analizirani ot peri od). Me|utoa, vo poslednite dve godini (2003 i 2004 godina), upotrebata na gotovinata vo ovi e zemji bele`i porapiden trend na namaluvawe, otkolku vo Republika Makedonija.

I meno, za zemjite koi vo ramki na analizirani ot primerok bele`at kontinuirano i zna~ajno namaluvawe na u-estvoto na gotovi pari vo optek vo monetarni ot agregat M1, evidenten e visok stepen na supsticija na gotovite pari so plate`ni karti~ki. Vo ovoj pogled, Republika Makedonija se nao|a vo inicijalna faza, odnosno tuku{to zapo~nuva odredena supsticija na gotovite pari, nasproti porazvieni te zemji od grupata koi ve}e bele`at ekspanzija na plate`nite karti~ki. Toa zna~i deka poniskoto u-estvo na gotovite pari vo najtesni ot monetaren agregat M1, se dol`i na strukturno pomestuvawe vo ramki na M1 vo polza na zgol emuvawe na u-estvoto na depozi tni te pari, vo koi spa|aat i plate`nite karti~ki.

Pri analizata na Slovenija koja bele`i najimpresiven rezultat vo pogled na namaluvaweto na strukturnoto u-estvo na gotovite pari vo optek vo M1, potrebno e da se naglasi deka vo Slovenija, padot na u-estvoto na gotovite pari vo M1, osven na efektot na supsticija, se dol`i i na metodolo{kite promeni vo presmetkata na monetarnite agregati vo septemvri 2003 godina, zaradi usoglasuvaweto na nacionalnata definicija na monetarnite agregati na Slovenija so definicijata na Evropskata centralna banka. Vo slu~ajot na agregatot M1 e izvr{eno dodavawe na {tednite depozi ti po viduvawe vo ramki na depozi tni te parikaj bankite.

Tabela 2

U-estvo na gotovite pari vo optek i pari-nata masa M1 vo bruto doma{ ni ot proizvod vo zemji te od central na i isto-na Evropa

Gotovi pari vo optek/bruto doma{ en proizvod								
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
^e{ ka	6,7	6,5	7,7	8,0	7,8	8,2	8,7	8,6
Slova-ka	6,8	6,4	6,8	7,2	8,0	7,7	7,6	7,6
Sloveni ja	2,5	2,7	3,2	2,8	3,0	2,7	2,7**	2,7**
Pol ska	5,4	5,1	5,8	4,7	5,0	5,4	6,1	5,7
Bugari ja	7,6	7,8	8,2	8,9	10,4	10,3	11,2	12,2
Romani ja	3,6	3,1	3,2	3,2	3,0	3,0	3,0	3,1
Hrvatska	4,3	4,2	4,2	4,4	5,1	5,4	5,5	5,3
Makedoni ja*	3,8	3,7	3,9	4,0	6,0	5,8	5,6	5,4
Stepen na monetizaci ja (M1/bruto doma{ en proizvod)								
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
^e{ ka	23,3	20,5	21,9	23,2	25,2	34,1	37,7	37,2
Slova-ka	23,2	18,8	18,1	19,9	22,3	22,3	29,4	30,4
Sloveni ja	7,3	8,2	9,2	8,9	9,6	12,6	13,8**	16,4**
Pol ska	12,2	12,2	13,5	11,4	11,9	14,5	16,4	16,5
Bugari ja	17,9	15,9	15,9	16,9	19,4	20,2	22,9	25,8
Romani ja	7,1	5,6	5,2	5,5	5,3	5,5	5,7	6,0
Hrvatska	11,1	9,8	9,8	11,8	14,3	17,2	17,6	16,7
Makedoni ja*	7,5	7,8	9,4	9,3	10,8	10,7	10,9	10,4

I zvor: IFS, November 2005

**Vo septemvri 2003 godina, Bankata na Slovenija izvr{ ila revizija na monetarnite agregati sogl asno so def i ni cijata na Evropskata central na banka, taka { to podatoci te za Slovenija za 2003 i 2004 godina se usoglaseni so standardi te na ECB i se i zverno od Bankata na Slovenija.

Drugi ot komparativen pokazatel-u-estvoto na gotovite pari vo bruto doma{ ni ot proizvod upatuv na ne{ to poinakov zaklu-ok. I meno, vo Republika Makedoni ja, vo peri odot 1997-2004 godi na, prose~noto u-estvo na gotovi te pari koi ci rku li raat vo prometot vo bruto doma{ ni ot proizvod iznesuva 4,8% i e za eden procenten poen pod prosekot na grupata anal izi rani zemji. Sporedeno so Hrvatska i Slovenija (kako republ i ki na porane{ nata federaci ja), Republ i ka Makedoni ja e na isto nivo so Hrvatska, a vo odnos na Slovenija u-estvoto na gotovi te pari vo optek vo BDP vo Republika Makedoni ja e za dva procentni poena povi soko. Pri anal izata na ovoj i ndi kator po zemji, mo{ ne e va` no dal i gotovi nata se upotrebuva za { pekulativni celi ili za transakci oni celi. Evi dentno e deka zemji te vo koi e zna~itel na upotrebata na gotovite pari vo { pekulativni celi, tradi ci onal no i maat povi soki u-estva na gotovi te pari vo BDP¹. Spored ovoj pokazatel, ^e{ ka i Slova-ka se zemji vo koi upotrebata na gotovite pari vo { pekulativni celi (odnosno vo kanal i te na nef ormal ni ot sektor) ima seu{ te osobena va` nost i ako istovremeno ovie zemji i maat relativno nisko u-estvo na gotovi te pari vo M1, { to pak e rezul tat na ponaprednati ot proces na supsti tui rawe na gotovinata so plate` ni karti ~ki i drugi visoko likvidni instrumenti za bezgotovinsko pla}awe. Ako vo analizata se vku~i i stepenot na monetiziranost na nacional ni te ekonomii od primerokot, izrazen preku u-estvoto na pari ~nata masa M1 vo BDP, evi dentno e deka Romani ja i Republika Makedoni ja, kako zemji so najnisko nivo na monetizaci ja, i maat i najvisoko u-estvo na gotovi pari vo monetarni ot agregat M1.

Navedeni te indikatori koi bazi raat na u-estvoto na gotovi pari vo optek go potenci raat ef ktot na supsti tuci ja (GPO/M1), odnosno ef ktot na dohodot (GPO/BDP), soodvetno, poradi { to i maat l i mi ti rana mo} kako anal i ti ~ka al atka. Sledstveno, akcent se stava na indikatori te koi ja poka` uvaat di nami kata na

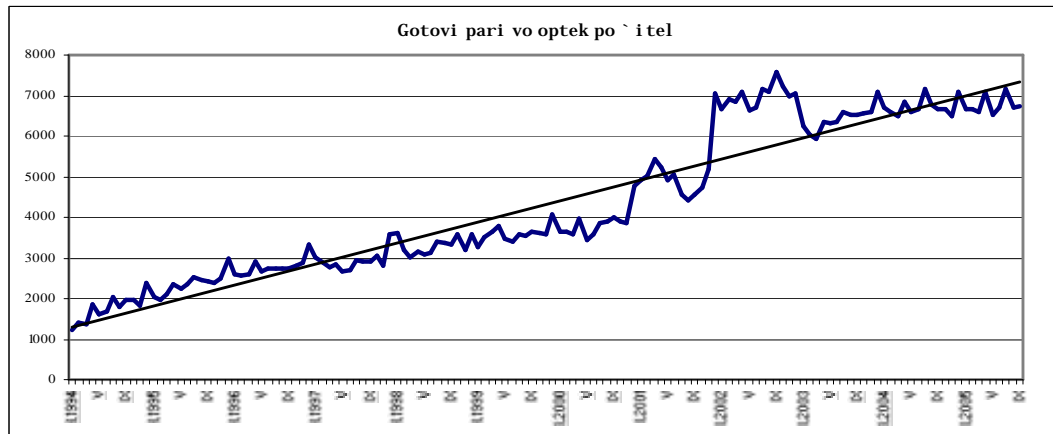
¹ I zvor: Bank of Finland, Discussion Papers 1/2000, Substitution of Noncash Payment Instruments for Cash in Europe, Jussi Snellman-Jukka Vesala-David Humphrey.

supstitucija na gotovinata so instrumenti za bezgotovinsko plaawe i toa pred se, so plate`nite karti~ki, kako direkten supstitut na gotovite pari, a istovremeno se pravat napori za {to poprecizna procenka na sivata ekonomija, i vo nejzini ramki na nivoto i valutnata struktura na gotovite pari koi cirkuliraat vo neformalniot sektor.

2. Osnovni faktori koi go determiniraat visokoto nivo na gotovi pari vo optek vo Republika Makedonija

Vo osnova mo`at da se izdiferenciraat nekolku klucni faktori koi pri donesuvaat za odr`uvawe na visokoto nivo na gotovi pari vo optek vo Republika Makedonija. I meno, vo periodot koj {to sleduva{e po voveduvaweto na re`imot na targetirawe na devizniot kurs na denarot (oktomvri 1995 godina), pa se do 1998 godina, evidenten e trend na porast na nivoto na gotovi pari vo optek (banknoti i kovani pari) po `itel na Republika Makedonija. Nesomneno, kredibilitetot na re`imot na fiksen devizen kurs ja obnovi pobaruva~kata za denari, i toa, preku efektot na reducirawe na inflacijata, kako i soboruvaweto na inflatornite o~ekuvawa. Sledstveno, se zgolemi i pobaruva~kata za gotovi pari vo funkcija na dr`ewe na pari za transakciski celi.

Grafikon 1
Gotovi pari vo optek po `itel vo Republika Makedonija
(vo denari)

Vo periodot od 1998 godina do krajot na 1999 godina, povi sokoto nivo na denari vo prometot po `itel e determinirano od vlijanieto na slednite specifi~ni okolnosti:

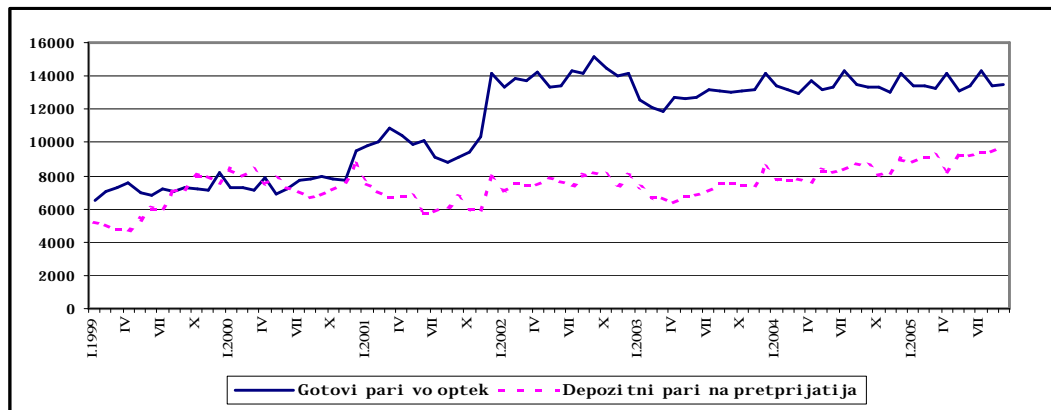
1. Vo 1998 godina vo javnosta cirkuliraa najavi za destabilizaciski aktivnosti kaj na{ i ot severen sosed;
2. Vo januari 1999 godina, zapo~naa voeni dejstva vo toga{ nata SR Jugoslavija;
3. Voeni ot konflikt vo SR Jugoslavija se prelea vo vid na begalska kri za vo Republika Makedonija.

Site ovi e faktori imaat psiholo{ki karakter, vlijaej}i na motivacijata na ekonomskite subjekti da odr`uvaat povi sokoto nivo na likvidnost. Sli~no nivo na

gotovina vo prometot po `itel se odr`uva{e i vo tekot na 2000 godina. Od dekemvri 2000 godina do krajot na 2002 godina se zabel e`uva trend na poitenzi ven porast na nivoto na banknoti i kovani pari nadvor od bankarskiot sistem, paralelno so zgolemuwaweto na soodnosot pome|u gotovite pari vo optek i transakciskite depoziti na pretprijatijata. Vakvite dvi`ewa pretstavuvaat mo`en indikator za izvesno isti snuwawe na bezgotovinski te pla}awa za smetka na upotrebata na gotovina, kako posledica na rastot na zastapenosta na sivata ekonomija vo uslovi na neizvesnost. Od po~etokot na 2003 godina gotovite pari vo optek po `itel se stabiliziraat, no na relativno visokoni vo.

Grafikon 2

Gotovi pari vo optek i transakciski depoziti (depozitni pari) na pretprijatijata vo Republika Makedonija (vo milioni denari)

Od po~etokot na 2001 godina i progresivno si do po~etokot na 2003 godina slednive faktori vl i jaeja vrz vonredno visokotoni vo na denari koi cirkuliraa vo prometot:

1. Transformacijata na Zavodot za platen promet, koja opfati transfer na `iro smetkrite na ekonomskite subjekti vo delovnite banki so kren rok dekemvri 2001 godina, rezultira{e so porast na nivoto na gotovite pari, glavno zaradi neizvesnosta okolu novi ot na~in na vr{ewe na platni ot promet. Me|utoa, stanuva zbor za faktor od sistemski karakter koj nema dolgoro~en odraz vrz nivoto na gotovite pari.
2. Vtor vonreden faktor za visokotoni vo na gotovi pari vo prometot e i bezbednosnata kri za od 2001 godina. Kako posledica na bezbednosnata kri za, makedonski ot realen sektor do`ivea edna od najdlabokite kontrakcii. Vo takvi uslovi, po~nuvaat da se trupaat dostasani nenaplteni pobaruwawa pome|u pretprijatijata, odnosno raste dolgot pome|u firmite. Od druga strana se zgolemuwa i dolgot na ekonomskite subjekti kon pretprijatijata od javni ot sektor. Visokotoni vo na dostasani nenaplteni pobaruwawa od edna strana ja namaluva potrebata za transakcioni pari vo ekonomijata, dodeka padot na ekonomskata aktivnost vo dr`avata od druga strana dovede do ekspanzija na sivata ekonomija. Vakvi ot ambient, zaedno so psiholo{kata sklonost kaj ekonomskite subjekti za dr`ewe na povi soka likvidnost,

zaradi voenite dejstva vo dr`avata, determinira{e porast na nivoto na gotovite pari vo optek.

3. Danokot na f i nansi ski transakci i (voen danok), koj se pri menuva{e od jul i 2001 godi na do dekemvri 2002 godi na, i sto taka se smeta za eden od f aktori te koj del uva a vo nasoka na zgole muvawe na nivoto na gotovite pari vo prometot, vo peri odot na negovata pri mena;
4. Konverzijata na germanskite marki so novata valuta - evroto (fizi-ko voveduvawe na evroto na 1. januari 2002 godina) vle a odredena doza na neizvesnost okolu idnite soodnosi pome|u evroto i ostanatite vode-ki me|unarodni valuti, { to uslovi kon krajot na 2001 godi na del od za{tedi te na naseleni eto vo germanski marki i drugi evropski valuti da se pretvorat vo denari, od koi zna-aen del oстанаa da cirkuliraat vo optek i vo natamo{ni ot peri od. I sto taka, se pretpostavuva deka menuva~nici te kon krajot na 2001 godi na, zaradi {pekulativni pri~ini ~uvaa povi soki iznosi na gotovina zaradi otkup na {to e mo`no pove}e "in-valuti" od gra|ani te poni zok kurs i ostvaruvawe na pri hodi od kursni razli ki.

Preferiraweto na gotovina od strana na naseleni eto, osven so sivata ekonomija i dejstvoto na odredeni vonredni f aktori, proi zleguva od nedovolnata doverba kaj naseleni eto vo bankarski ot sektor za ~uvawe na pari te vo banki, i ako vakvata sostojba kontinuirano se podobruva. I stovremeno, va`en faktor e i momentalna i kone~nosta na gotovinski te transakci i, kako i anoni mnosta {to ja garanti ra gotovinata.

Od druga strana, slabostite na postojnata zakonska regulativa za raboteweto so gotovi pari se poso-uvaaat kako element koj ostava prostor za {i rok spektar na mo`nosti za gotovinsko rabotewe. Ovaa materija vo Republika Makedonija bila regulirana so Zakonot za f i nansi sko rabotewe (Sl. vesnik na RM br. 42/93 i 32/97) i Upatstvoto za uslovi te i na~inot na naplata, raspolagawe i pla}awe so pari vo gotovo (Sl. vesnik na RM br. 76/93).

So Upatstvoto za uslovi te i na~inot na naplata, raspolagawe i pla}awe so pari vo gotovo e predvideno subjektite (pravni i fizi-ki lica koi vr{at ekonomska dejnost i se obvrznici na danokot na dobivka) da mo`at da pla}aat vo gotovo za sledni ve potrebi: isplata na plati i penzi i; isplata na drugi li~ni primawa; isplata na avtorski honorari na stranski avtori preku avtorska agencija; isplata za zemjodelski, mle~ni i sto~arski proizvodi, {umski plodovi i sekundarni surovini otkupeni odnosno prezemeni od zemjodelci i gra|ani; akontacii na patni tro{oci i dnevnic i; taksi na konzularni i diplomatski pretstavni{tva; otkup na efektivni stranski pari, na patni~ki i bankarski ~ekovi na stranski i doma{ni lica (menuva~ki raboti); proizvodi, uslugi i drugi obvrski na subjektite ako poedine~nata isplata vo momentot na isplatata ne e pogolema od denarskata protivvrednost na 200 DM po kursot na NBRM. Za izvr{enata naplata subjektite se dol`ni da izdadat soodvetna potvrda (smetkopotrda, priznanica, kasa-primi i dr.). I stovremeno, vo ova Upatstvo podetalno se tretira utvrduvaweto na blagajni~ki ot maksimum, kako pra}awe koe e vo nadle`nost na sami te subjekti, a ~ija visi na zavisi od pri rodata na nivnoto rabotewe, oddale~enosta od institucii te preku koi se vr{i platni ot promet

(banka, po{ ta) i od drugi uslovi nespecificirani so Upatstvoto. Subjektot mo` e za pla}awe vo gotovo da podiga od smetkata i da dr` i vo svojata blagajna pari do visina na blagajni~kiot maksimum. Vo blagajni~kiot maksimum ne vleguvaat gotovite pari podignati od smetkata namenski za isplata na akontacii za patni tro{ oci i dnevni ci, osven dokolku ne stojat vo kasa podolgo od pet rabotni dena.

Zakonot za finansijsko rabotewe prestanuva da va` i na 30 juni 2001 godina. Pri toa, vo sami ot akt so koj ovoj zakon e proglasen za neva` e~ki, ne e precizirano dali pravnata sila i na podzakonski te akti prestanuva da va` i, { to otstapuva od voobi~aenata zakonodavna praktika. Sledstveno, nejasna e pravnata sila na spomenatoto Upatstvo. Vo konsultacii so Sekretarijatot za zakonodavstvo i Ministerstvoto za finansii, vo konkretni ot slu~aj stanuva zbor za neva` e~ki i zastaren podzakonski akt, so ogle na toa { to se povi kuva na zakon koj pove}e ne e vo sila i poradi toa { to oblasta e pokri ena so drugi, novi zakonski propisi. Taka, vo aktuelni ot Zakon za platen promet postoji eden ~len (~len 7-a) so koj se regul iraat pla}awata vo gotovo i isti ot glasi:

"U~esnikot vo platni ot promet mo` e za pla}awe vo gotovo da podiga od smetki te i da dr` i vo svojata blagajna pari vo gotovo vo visina na blagajni~kiot maksimum.

Visinata na blagajni~kiot maksimum ja utvrduva u~esnikot vo platni ot promet so op{ t akt.

Pla}aweto na proizvodi i usluzi vo gotovo ne mo` e poedine~no da bide pove}e od 100 evra, vo denarska proti vrednost po sreden kurs na NBRM na denot na pla}aweto.

Ministerot za finansii gi propi{ uva uslovite i na~inot za naplatata, raspolagaweto i pla}aweto so parite vo gotovo.

Ministerot za odbrana gi propi{ uva uslovite i na~inot za pla}awe so parite vo gotovo za edini ci te, ustanovite i organizacii te na Armijata."

Zakonot za platen promet ne sodr` i odredbi za osnovite po koi delovni te subjekti mo` at da podigaat gotovina od ` i ro-smetki te za izvr{ uvawe transakcii ({ to prethodno bilo opf ateno so Upatstvoto). I meno, stavot 4 od ~lenot 7-a ostava mo` nost za regul irawe na gotovinski te pla}awa preku podzakonski akti, no zasega nedostasuva soodvetna podzakonska regulativa od ovoj domen. I skustvata na drugi te zemji (Slovenija, Hrvatska, Srbija) uka` uvaat na voobi~aena praksa vo regul iraweto na gotovinski te pla}awa preku podzakonski akti vo nadle` nost na Ministerstvoto za finansii ili Centralnata banka, vrz osnova na zakoni te so koi se regul iraat platni ot promet vo soodvetnata zemja. Vo Zakonot za platen promet e predvidena pari~na kazna za pravni te subjekti i fizi~kite lica koi vr{ at registri rana dejnost dokolku vo propi{ aniot rok nema da gi uplatat parite vo gotovo na svojata smetka, kako i vo slu~aj koga vo blagajnata dr` at pari nad utvrdeni ot blagajni~ki maksimum i postapuvaat sprotivno na uslovite i na~inot na pla}awe so parite vo gotovo predvideni vo ~lenot 7-a. I meno, u~esnikot vo platni ot promet e dol` en site pari~ni sredstva primeni vo gotovo, po koja i da bilo osnova, da gi uplati istiot den na svojata smetka, a najdocna naredni ot raboten den. Sepak, ostanuva otvoreno pra{ aweto za efektivnosta na propi{ anite kazneni odredbi.

3. Pregled na tekovната upotreba na različni instrumenti na bezgotovinsko plačanje po zemji

Analizite na bezgotovinske plačave po zemji ukaže uvaat deka široko pri fateri globalno preferiran instrument za bezgotovinsko plačanje se ne postoi, no sepaak zaedniško za site zemje e deka platnite instrumenti koi se primenuvaat vo ramki na ekonomijata podleat na brzi promeni. Dinamičnata priroda na instrumentite za bezgotovinsko plačanje proizleguva i od kontinuiranite inovacii na ova pole. Dominantnata upotreba na opredelen instrument (ili miks na instrumenti) vo odredena zemja e determinirana od zakonskite, delovnite i tehnološke uslovi, kako i od istorijskiot razvoj na platnite sistemi na zemjite. Pokraj ovi e aspekti, vo literaturata se spomenuvaat i demografskite faktori kako značajna determinanta na izborot na metod na plačanje. Taka, grupa ameriškani naučnici ja analizirale upotrebata na različni platni instrumenti vo ramki na domašinstvata (Stavins, 2001) i utvrdile deka dohodot, imotot, voznata i obrazovanieto vlijaat vrz izborot na instrumenti za plačanje. Isto taka, vo 1999 godina vo SAD bila sprovedena i anketa pomeđu kupivačite na motorni benzini, so cel da se utvrdi koi faktori vlijaat na odlukite na kupivačite dali da koristat gotovina ili kreditni i debetni karti pri plačavata. Rezultate od anketata otkrivaaat deka sredovni kupivači so pomalku obrazovani, pomalku dohod, koi voedno pomalku poseduvaat platežni karti, mnogu povee upotrebuvaat gotovina vo plačavata, otkolku ostatokot od ispitaničite vo pri merokot.

Plačavata vo ekonomijata, generalno se klasificirani kako gotovinski i bezgotovinski plačava. Bezgotovinske plačava se kategorizirani kako plačava bazirani na hartija i elektronski plačava. Za razlika od gotovinske, bezgotovinske plačava obično opfaaat transfer na vrednosta pomeđu finansiski institucii, pri što e potrebno ednata ili dve finansiski institucii, kako i nivnite korespondentni institucii, da bidat specifičirani. Instrumentite za bezgotovinsko plačanje moaat da bidat klasificirani na ekovni plačava, direktni transfer na parični fondovi i na platežni karti. Voedno, sekoja od ovi e klasirana deka vključuva povee od eden specifičen tip na instrumenti, različni mehanizmi na plačanje, kako i različni pazaren aranmani pri obezbeduvaweto na platežni usluzi na krajnite korisnici.

Ekot vo svojata osnovna namena pretstavuva instrukcija za finansiskata institucija na plačavot da ja zadolži negovata smetka za specifičirani otiznos i pritoa vrednosta da ja transferira na smetkata na donositelot na ekot ili na donositelot da mu isplati vo gotovo. Ekot moe da se koristi za plačava na distanca ili za plačava na samoto mesto, pri što pri faweto na ekot obično zavisi od validnata identifikacija i dokaz za kreditosposobnosta na izdavavot na ekot.

Direktnite transferi na sredstva vključuvaat kreditni transferi i debetni transferi (direktni zadolžuvawa) i se koristat pri plačava na distanca (daležinski plačava). Tie započinuvaat so instrukcija bilo od plačavot, ili od onoj na kogo se plača, direktno do institucijata vršitel na platežni usluzi, so cel transfer na parični sredstva od smetkata na plačavot, otvorena vo negovata finansiska institucija, na smetkata na primavot vo negovata finansiska

institucija. Vakvite transferi naj-esto se koristat od strana na indiviui za izvr{ uvawe na povtorlivi pla}awa kon firmi ili dr` avni agencii. *Kredit nit e t ransferi* pretstavuvaat pla}awa inicirani od pla}a~ot, kako { to se ` iro pla}awata, i mo` at da bidat procesirani vo hartiena ili vo elektronska forma. Za indiviuite, kreditnite transferi naj-esto se odnesuvaat na podnesuvawe na nalog kaj finansiskata institucija. Kreditnite transferi koi se povtoruvaat vo odreiden interval se koristat od strana na firmite i vladinite agencii za pla}awa koi imaat konkretno utvrdena dinamika i ~ii korisnici se indiviuite. Me|utoa, direktne kreditne transferi ~esto se koristat i za pla}awa bez pravilno utvrdena dinamika. *Direktnite zadol` uvawa* se inicirani od liceto vo ~ija korist treba da se izvr{ i pla}aweto, vrz osnova na poseduvawe na predavtoriziran dogovor sklu~en so pla}a~ot (odnosno, vrz osnova na odnapred dogovoreni obvrski pome|u dvete strani na pla}aweto) i voobi~aeno se procesiraat vo elektronska forma. Vo neкои zemji direktne zadol` uvawa se koristat za dal`inski pla}awa bez precizno utvrdena dinamika.

Tabela 3

Relativno zna~ewe na upotrebata na instrumentite za bezgotovnosko pla}awe

	~ekovi	Kreditni/debitni karti~ki	Kreditni transferi	Direkten debit	Elektronski paribazirani na karti~ki
(% od vkupni otobemna bezgotovnoski pla}awa)					
Belgija	1,4	36,1	45,1	11,2	6,2
Kanada	20,8	60,7	10,5	8,0	nav
Francija	29,7	32,8	19,6	17,8	0,1
Germanija	1,0	16,9	42,6	39,3	0,3
Italija	15,6	30,4	31,6	22,3	neg
Japonija	4,3	63,3	32,4	nav	nav
Holandija	neg	33,7	35,4	27,8	3,1
[vedska	neg	57,6	32,4	9,9	neg
[vajcarija	0,4	33,9	58,5	5,3	2,0
Velika Britanija	18,6	42,9	18,3	20,1	nav
SAD	45,3	45,4	5,2	4,1	nav
Makedonija	22,5	9,3	51,6	16,6	nap

Izvor: Committee on Payment and Settlement Systems, Statistics on payment and settlement systems in selected countries, Prepared by the Committee on Payment and Settlement Systems of the Group of Ten Countries, Mar. 2005.

Podatocite za stranske zemji se odnesuvaat na 2003 godina, dodeka podatokot za Makedonija se odnesuva na brojot na transakcii ostvareni vo periodot januari-oktomvri 2005 godina, po soodvetni instrumenti za bezgotovnosko pla}awe.

neg=zanemarljivo mal iznos

nav=neraspolovliv podatok

nap=ne se pri menuva.

Vo ramki na ova analiza, najpve~atli va divergencija pome|u zemjite e vo pogled na nivnata podelenost na zemji koi primarno se potpiraat na ~ekot vo bezgotovnoskite pla}awa i zemji vo koi dominiraat kreditnite transferi. Francija², SAD, Kanada i Velika Britanija se najgol emi korisnici na ~ekovnite

² Vo Francija, preku voveduvaweto na brojni zakonski merki e stimulirana ekstenzivnata upotreba na ~ekot. Neкои od merkite vkladuvaat zadol`itelna upotreba na ~ekot pri odrejeni transakcii, zajaknuvawe na bezbednosta pri upotrebata na ~ekot preku voveduvawe na zakonski kazni za izdavawe na negarantirani ~ekovi, davawe na dano~ni prednosti na trgovcite za pri faweto na ~ekovite i t.n.

pla}awa. Od druga strana, [vajcarija i pove}e evropski zemji, kreditni te transferi gi koristat kako primaren instrument vo bezgotovinski te pla}awa. Istovremeno se potvrduva i deka zemjite vo koi najmal ku se primenuva ~ekot se golemi korisnici na kreditni transferi.

Razli~nata upotreba na podelnite instrumenti za bezgotovinsko pla}awe po zemji mo`at da se objasnat so razliki te vo slednovo:

- Otsustvo na diverzificiranost na pazarnata ponuda na instrumenti za pla}awe;
- Razli~ni finansijski aspekti povrzani so izvr{uvaweto na debitni te i kreditni te transferi, i
- Prirodata na rizikot pri procesot na transferirawe na vrednosta kaj ovi e dva tipa na pla}awe. Imeno, kreditni te transferi se inicirani od finansijskata institucija na pla}a~ot i ne se vku~uvaat vo kliringot, se dodeka od smetkata na pla}a~ot ne se odzeme vrednosta na avtoriziranoto pla}awe. Primarniot rizik vo poramnuvaweto proizleguva od opasnosta finansijskata institucija na liceto pla}a~ da bankrotira (propadne) pred da se kompletira prenosot na pari~nite sredstva na smetkata na liceto vo ~ija korist e pla}aweto. Vo toj slu~aj, zavisno od dogovorot, rizikot pa|a ili na tovar na liceto vo ~ija korist trebalo da se izvr{i pla}aweto ili na tovar na negovata finansijska institucija. Od druga strana, kaj ~ekot, pokraj institucionalniot rizik, postoi i rizik pla}a~ot da nema dovolno sredstva na svojata smetka za da se pokrie vrednosta na ~ekot vo momentot na negovo prezentirawe od strana na donositelot. Vakvite razliki vo rizikot, mo`at da ja favoriziraat upotrebata na kreditni te transferi nasproti direktivni te zadol`uvawa vo ramki na finansijskite institucii vo razli~ni nacionalni ekonomii.

Vo periodot januari-oktomvri 2005 godina, 22,5% od vkupnite bezgotovinski transakcii vo Republika Makedonija se ostvareni so ~ekovi. Toa poka`uva deka vo na{ata zemja, u~estvoto na pla}awata so ~ekovi e ponisko vo odnos na soodvetnoto u~estvo vo razvieni te zemji koi vo golema merka bazi raat na ~ekot (SAD i Francija). Toa se dol`i na mnogobrojnite ograni~uvawa vo raboteweto so ~ekovi koi ne se sre}avaat vo tolkav obem vo drugite zemji vo koi se koristi ovoj instrument za bezgotovinsko pla}awe. Imeno, bankite so cel da ja namalat mo`nosta za vleguvawe na korisnicite na tekovni smetki vo negativno saldo ({to se smeta za prisilno kreditirawe), vo uslovi na opa}awe na finansijskata disciplina na sopstvenicite na tekovni smetki delumno zaradi namaluvaweto na `ivotniot standard, se za{tituvaat so ograni~uvawa na brojot na izdadeni ~ekovi vrz baza na raspolo`livoto saldo na tekovnata smetka. Vo uslovi na limitiranost na brojot na ~ekovi, naselenieto se odnesuva poracionalno i za sekojdnevni te pomali pla}awa koristi gotovina. Od druga strana, vidljivo e i oddale~uvawe od vistinskata funkcija na ~ekot, koj osven kako plate`en instrument, se pove}e se koristi kako krediten instrument, so cel steknuvawe na odredeni preferencialni uslovi na pla}awe, odnosno mo`nost za odl`eno pla}awe. Istovremeno, postoi i ograni~uvawe na minimalniot iznos na koj mo`e da glasi eden ~ek vo

maloprod`nata mre`a, { to povtorno deluva vo nasoka na koristewe na gotovi pari za sitnite pla}awa. Nemo`nosta za pla}awe so ~ekovi na edna banka kaj druga banka ili vo po{ta (ili dokolku se mo`ni, takvite transakcii podle`at na provizija) deluva destimulativno vrz razvojt na raboteweto so ~ekovi vo Republika Makedonija.

Tabela 4

Soodnos pome|u gotovite pari vo optek i bezgotovinski te pla}awa vo Republika Makedonija

	Vkupno bezgotovinski pla}awa	Gotovi pari vo optek	Vkupni pla}awa	GPO/vkupni pla}awa
2005	vo milioni denari			vo %
januari	85.376	13.364	98.740	13,53
fevruari	93.426	13.362	106.788	12,51
mart	105.432	13.207	118.639	11,13
april	104.841	14.191	119.032	11,92
maj	97.084	13.086	110.170	11,88
juni	107.086	13.390	120.476	11,11
juli	123.248	14.331	137.579	10,42
avgust	102.528	13.385	115.913	11,55
septemvri	106.513	13.490	120.003	11,24
oktomvri	107.442	13.528	120.970	11,18

I zvor: NBRM.

Analizata na dvi`eweto na obemot na bezgotovinski te pla}awa i gotovite pari vo optek vo Republika Makedonija po meseci vo tekot na 2005 godina uka`uva na pozitiven trend vo nasoka na postepeno zgol emuvawe na bezgotovinski ot promet i istovremeno namaluvawe na u-estvoto na gotovite pari vo optek vo vkupnite pla}awa. I meno, od 13,5% vo januari 2005 godina, u-estvoto na gotovite pari vo optek vo vkupniot obem na pla}awa e svedeno na 11,2%, { to pretstavuva namaluvawe za 2,3 procentni poeni.³

Zgolemenata upotreba na plate`nite karti~ki vo svetot go reflektira razvojt na mre`nata tehnologija. I meno, novite mre`i im ovozmo`ija na vr{itelite na plate`ni usluzi da gi podelat inicijalnite tro{oci vo pogled na celokupnata infrastruktura neophodna za funkcionirawe na plate`nite karti~ki, istovremeno ovozmo`uvaj}i im platforma za razvivawe na novi proceduri i instrumenti. Taka, na primer, prod`nite terminali se razvile od bankomatite. Eden od klu`nite faktori koi deluvaa vo nasoka na porast na upotrebata na plate`nite karti~ki voop{to vo svetot e i pojavata i razvojt na standardite za interoperabilnost pome|u razli~nite mre`i na karti~ki. Razvojt na standardite za interoperabilnost zapo~na vo rani te 1980-ti godini, generiraj}i zdru`enija (alijansi) na razli~ni sistemi na plate`ni karti~ki. Na primer, Visa i MasterCard, koi vo toa vreme bea dobro etablirani sistemi na plate`ni karti~ki vo Severna Amerika, zapo~naa da pregovaraat za globalno zdru`uvawe (alijansi) so mre`i vo re~isite zemji i regioni vo svetot. Zabele`itelni vo ovoj pogled se

³ Pri presmetkata se pretpostavuva deka određen iznos na gotovi pari }e se upotrebi za izvr{uvawe na samo edna transakcija (edno pla}awe). Vo praksata, brojot na transakcii (pla}awa) koi mo`e da se realiziraat so određen iznos na gotovi pari zavisi od brzinata na optek na parite.

vrskite pome|u MasterCard i EuroCard, kako i Visa i MasterCard. I ako vakvite me|unarodni plate`ni karti~ki vo svetski ramki se pojavija vo ranite 1980-ti godini, vo Republika Makedonija prvoto pojavuvawe na me|unarodna plate`na karti~ka se slu~i kon sredinata na 1997 godina, koga Komercijalna banka - Skopje se pojavi na pazarot so EuroCard-MasterCard karti~ka, kako doma{na, taka i me|unarodna, a vo maj 1998 godina, Stopanska banka - Skopje вовede Visa karti~ka za pla}awa vo zemjata i vo stranstvo. Vo 2005 godina, upotrebata na plate`nite karti~ki od strana na naselenieto vo Republika Makedonija bele`i izvesen porast. Ovoj trend e determi ni ran pred sî od pogol emata dostapnost i ednostavnata upotreba na novite platni instrumenti i pogodnostite koi tie gi ovozmo`uvaat (za{teda na vreme, tro{oci i sl.), a vo pomal obemi od pojavata na katalo{ka prodaba, prodaba preku telefon i internet-prodaba.

Tabela 5
Broj i vidovi plate`ni karti~ki vo Republika Makedonija

	Karti~ki so gotovinska funkcija	Karti~ki so debitna funkcija	Karti~ki so kreditna funkcija	Karti~ki so kombinirana funkcija	Vkupan broj karti~ki	Bankomati (ATM ma{ini)	Trgovci koji prifa}aat karti~ki na bankite
	na 1000 `iteli					na 1.000.000 `iteli	na 1000 `iteli
2005							
januari	1,4	37,6	19,1	6,7	64,9	65,5	1,9
fevruari	1,7	37,9	20,2	6,9	66,7	67,5	2,0
mart	2,2	38,8	20,9	7,1	69,0	67,5	2,0
april	2,7	36,1	25,6	7,4	71,8	69,0	2,0
maj	3,0	35,4	27,4	7,7	73,4	67,0	2,1
juni	3,3	35,5	30,4	9,5	78,6	69,0	2,2
juli	3,6	36,6	31,3	10,1	81,5	73,0	2,1
avgust	3,9	35,1	31,6	10,4	81,1	73,5	2,1
septemvri	4,3	36,0	31,4	10,8	82,6	75,0	2,2
oktomvri	2,9	37,3	32,6	11,3	84,1	76,5	2,3

I zvor: NBRM.

Me|utoa, i pokraj evidentnite zalo`bi na makedonskite banki, se pak ne mo`e da se zboruva za poseriozna afirmacija na plate`nite karti~ki kako instrument za bezgotovinsko pla}awe. I meno, vo periodot januari-oktomvri 2005 godina vo Republika Makedonija preku bankomati ostvareni se pomalku od edna transakcija po `itel (0,8 transakcii po `itel). Pri toa, 65,7% od transakciite so plate`ni karti~ki se napraveni so cel izvl ekuvawe na gotovi pari od bankomat, a samo 34,2% od transakciite se realizirani na prodani mesta. Istovremeno, karti~kite so debitna funkcija (37,3 karti~ki na 1.000 `iteli), se malku pove}e zastapeni od karti~kite so kreditna funkcija (32,6), { to verojatno proizl eguva od percepcijata na bankite za postoeve na krediten rizik kaj naselenieto vo Republika Makedonija. Za ilustracija, vo SAD zastapenosta na kreditnite karti~ki e za pove}e od 4 pati pogol ema od zastapenosta od debitnite karti~ki.

So sostojba oktomvri 2005 godina, vo Republika Makedonija ima 76 bankomati na milion `iteli, { to e mnogu mal broj vo sporedba so razvieni te zemji. Taka, [vedska ima 299, dodeka Kanada 1.394 bankomati na milion `iteli (podatocite se odnesuvaat na 2003 godina).

Vo periodot januari-oktomvri 2005 godina vo Republika Makedonija se ostvareni samo 1,3 transakcii po `itel so upotreba na plate`ni karti~ki. Istovremeno, so ovie karti~ki se odvivaat samo 9,3% od vkupniot obem na

ostvareni bezgotovinski transakcii vo Republika Makedonija. Voveduvaweto i razvivaweto na upotrebata na plate`nite karti~ki kaj naselenieto i vo maloprod`nata mre`a e investicija koja bara vlo`uvawe na zna`ajni sredstva. Od aspekt na bankata, stanuva zbor za vlo`uvawe vo pravoto za izdavawe na karti~ka so renomirano ime, soglasno so op{to pri fatenite svetski standardi za rabotewe so pari~ni karti~ki, vlo`uvawe vo soodveten hardver, softver, bankomati, sistemi za za{tita od hakerski upadi i falsifikati i sl. Od strana na trgovcite, investicijata se odnesuva na postavuvawe na proda`ni terminali. Celosnata afirmacija i intenzivnoto koristewe na plate`nite karti~ki vo Republika Makedonija, osven implementirawe na skapi tehnolo{ko-finansiski inovacii, podrazbira i odstranuvawe na neкои objekti vni sostojbi vo sferata na raboteweto na bankite so plate`nite karti~ki. I meno, bankite nastapuvaat parcijalno na pazarot, odnosno sekoja banka nastapuva na pazarot zasebno, so svojata karti~ka i so svoi firmi so koi ima sklu`eno dogovori za koristewe na karti~kata. Brojot na firmite e relativno mali neatraktiven za pogolem del od naselenieto. I meno, vo oktombri 2005 godina brojot na firmi koi prifa}aat plate`ni karti~ki na bankite iznesuva 4.520, ili samo 2,3 firmi na 1.000 `iteli. Toa deluva destimulativno vrz interesot na klientite za upotreba na plate`nite karti~ki.

4. Osvrt na oddelni faktori koi stimuliraat ili destimuliraat cirkulacija na gotovina

4.1. Siva ekonomija

Edna od pri~inite za relativno visokoto nivo na gotovi pari vo optek e egzistiraweto na sivata ekonomija, vo ~ii ramki pla}aweto se realizira isklu~ivo vo gotovina (denarska ili devizna). U`estvoto na sivata vo vkupnata ekonomija ne mo`e to~no da se utvrdi, iako se pretpostavuva deka vo Republika Makedonija zna`aen del od ekonomskata aktivnost se odviva vo ramkite na sivata ekonomija. Procenka na goleminata na sivata (neopfatenata) ekonomija vr{i Dr`avniot zavod za statistika na Republika Makedonija, pri presmetkata na BDP po proizvodstven metod (po~nuvaj}i od 2001 godina), za potrebite od postignuvawe seopf atnost na BDP.

Korekcii za postignuvawe seopf atnost na BDP

Pri presmetkata na BDP po proizvodstven metod, DZS vr{i korekcija na podatocite dobieni od razli~ni izvori, so cel opf a}awe na delot koj se odnesuva na sivata (neopfatenata) ekonomija. Pri toa, se vr{at korekcii na dva tipa siva ekonomija:

- *Ekonomsko prikrivawe* (potcenetost - nerealno prikavawe na finansiskite rezultati), vo koe spa}aat: prikrivawe na vrednosta na proda`bata, precenuvawe na me|uf aznata potro{uva~ka i prikrivawe na vistsnaskata vrednost na isplatenite plati, so cel dano~na evazija (nepla}awe na danokot na dodadena vrednost, danokot na dobivka, personalniot danok i pridonesite za socijalno osiguruvawe);

- *Neformalen sektor* (neregistrirani rabotnici, nerealno prikavawe na finansiski rezultati).

Procenke za postignuvawe seopfatnost na BDP se odnesuvaat na delovnite subjekti od sektorot "nefinansiski pretprijatija" i sektorot "doma}instva".

Korekcijata na vrednosta na prodabata na trgovskite stoki se vr{i vrz baza na razlikata pome|u sostojbite prikani vo zavr{nite smetki na firmite i bruto-vrednosta na trgovijata, presmetana vrz baza na vkupnata ponuda i pobaruva~ka na stoki koi pominuvaat niz trgovskite kanali, zgolemena za soodveten procent na trgovska mar`a.

Korekcijata na vrednosta na me|ufaznata potro{uva~ka i isplatenite plati se vr{i vrz baza na utvrdenata razlika pome|u neto-platite od godi{nite smetki i od istra`uvaweto za prose~nite plati i vrabotenosta, pomno`ena so brojot na registri rani te vraboteni.

Korekcija na neregistri rani te vraboteni se vr{i vrz baza na sporedba na podatocite za registri rani ot broj na vraboteni od godi{nite smetki so onie dobi eni od Anketata za rabotna sila.

Najgolem del od neformalni te aktivnosti se koncentri rani vo izgradba na individualni objekti za `iveewe od strana na gra|ani, prerabotuvakata i industrija i vo uslu`nite dejnosti. Procenkata na vrednosta na proizvodstvoto koe se odnesuva na gradewe ku}i i drugi objekti vo privatna sopstvenost se vr{i vrz baza na podatoci od Oddelenieto za grade`ni{tvo pri DZS, podatoci za grade`nite pretprijatija i dopolnitel ni analizi.

Po napravenite korekcii za poodelnite vidovi siva ekonomija, se vr{i korekcija na dodadena vrednost, vkupno i po poodelni kategorii.

I zvor: DZS.

Spored raspolo`livi te podatoci od DZS (zaklu~no so 2003 godina), voo~liv e kontinuiran porast na procentualnoto u~estvo na sivata ekonomija vo Republika Makedonija vo periodot od 2001 do 2003 godina (14,5% prose~no u~estvo vo periodot). Vakvite dvi`ewa soodvetstvuvaat so trendot na porast na gotovite pari vo optek vo 2001 i 2002 godina. I sklu~ok e 2003 godina, koga be{e registri rano stabilizirawe na gotovite pari vo optek, nasproti natamo{niot porast na u~estvoto na sivata ekonomija. I maj}i predvid deka vo ramkite na sivata ekonomija plawata se vr{at ne samo vo denari, tuku i vo devizi (konvertibilna stranska valuta, naj~esto evra ili ameri kanski dolari), mo`e da se pretpostavi deka vakvite dvi`ewa se rezultat na promenata na preferencii te na u~esnicite vo sivata ekonomija vo nasoka na pogolema orientiranost kon stranski te valuti (glavno kon evroto) vo odnos na doma{na valuta, vo uslovi na apresijacija na evroto vo 2003 godina na svetski ot pazar vo odnos na ameri kanski ot dolar. Sepak, treba da se ima predvid deka stanuva zbor za intuitivna konstatacija, bidej}i nepostoi na~in za precizno utvrduvawe na kol i~inata na stranski valuti vo optek.

Tabela 6

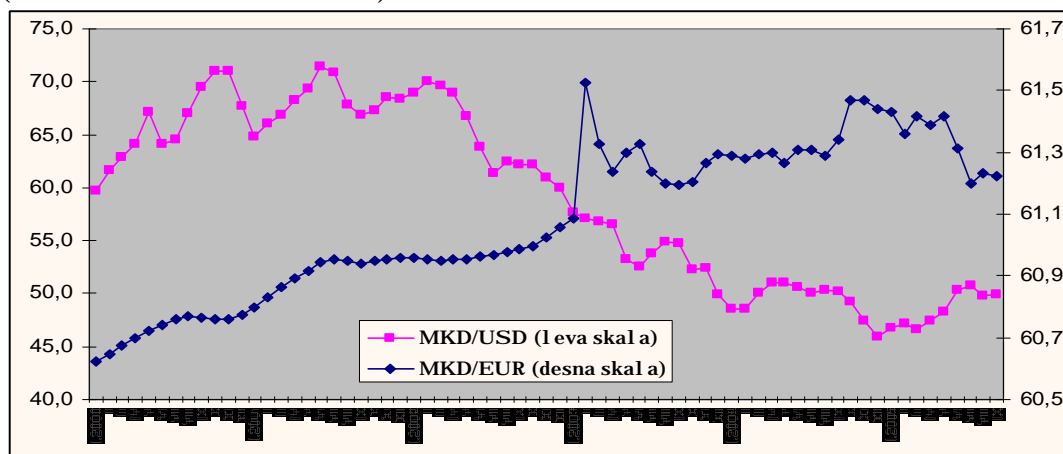
Učestvo na sivata ekonomija i dvižewe na gotovite pari vo optek vo Republika Makedonija

	Koregirana dodadena vrednost vo % od BDP			Gotovi pari vo optek	
	Ekonomsko prikrivawe	Neformalen sektor	Vkupno siva ekonomija	% od M1	% od BDP
1997	12,4	2,0	14,4	51,0	3,8
1998	13,0	3,2	16,2	47,0	3,7
1999	10,6	3,1	13,7	41,5	3,9
2000	n.p.	n.p.	n.p.	43,1	4,0
2001	9,6	3,2	12,9	55,8	6,0
2002	9,7	4,7	14,4	53,9	5,8
2003	11,3	5,0	16,3	51,8	5,6

I zvor: DZS i NBRM.

Grafikon 3

Devižen kurs na denarot vo odnos na evroto i ameriškanski ot dolar na devizen pazar (denari za edini ca stranska valuta)

I zvor: NBRM.

Drug indikator za nivoto na sivata ekonomija e učestvoto na banknotite so najgolema apoenska vrednost vo vkupnite gotovi pari vo optek. Stanuva zbor za analiza na obemot na sivata ekonomija od aspekt na apoenskata struktura na gotovite pari koi cirkuliraat vo prometot⁴. Priodot vo golema merka e intuitiven i bazira na pretpostavkata deka banknotite so najgolema apoenska vrednost (vo na{ i uslovi toa se banknotite vo apoeni od 5.000 denari) cirkuliraat glavno vo ramkite na sivata ekonomija. I meno, vo Republika Makedonija vo periodot 2001-2003 godina vo prometot se zabeleuva nevoobičeno visoko ni vo na banknoti vo apoeni od 5.000 denari. Dopolnitelna pretpostavka e deka vo kanalite

⁴ Nikolay Nenovsky, Kalin Hristov "Currency Circulation after Currency Board Introduction in Bulgaria (Transactions Demand, Hoarding, Shadow Economy), BNB 2000 i Rogoff, K (1998) "Blessing or Curse? Foreign and Underground Demand for Euro Notes" Economic Policy 26.

na sivata ekonomija, pokraj doma{ nata valuta, cirkuliraat i stranski valuti. Vo na{ i uslovi, pretpostavuvame deka soodnosot pome|u banknotite so najgolema apoenska vrednost i stranskite valuti iznesuva 30%:70%. Pretpostaveni ot soodnosot proizleguva od: a/ stepenot na valutna supsticiija na ekonomijata, presmetan kako u-estvo na devizni te depozi ti vo vkupni te depozi ti na banki te (t.n. asset substitution), koj se dvi ` i od 60,4% vo 2001 godi na do 53,3% vo 2004 godi na, ili vo prosek 54,2% i b/ pretpostavkata deka fakti-kiot stepen na valutna supsticiija (t.n. currency substitution) e pogolem, bi deji presmetkata pod (a.) ne gi opf a}a i stranski te valuti vo optek⁵.

Tabela 7

Apoenska struktura na banknoti te vo optek vo Republ i ka Makedoni ja

Datum	5.000 den	1.000 den	500 den	100 den	50 den	10 den	Vkupno
	par-iwa	par-iwa	par-iwa	par-iwa	par-iwa	par-iwa	
31.12.1997	50.263	4.046.247	3.874.010	6.037.685	3.266.337	11.629.014	
iznos	251.315.000	4.046.247.000	1.937.005.000	603.768.500	163.316.850	116.290.140	7.117.942.490
31.12.1998	53.184	4.318.241	3.592.539	6.005.013	3.279.421	11.145.017	
iznos	265.920.000	4.318.241.000	1.796.269.500	600.501.300	163.971.050	111.450.170	7.256.353.020
31.12.1999	62.494	5.281.213	2.754.680	6.594.165	3.285.124	12.630.234	
iznos	312.470.000	5.281.213.000	1.377.340.000	659.416.500	164.256.200	126.302.340	7.920.998.040
31.12.2000	73.231	6.291.650	4.075.965	7.163.631	3.855.680	14.491.864	
iznos	366.155.000	6.291.650.000	2.037.982.500	716.363.100	192.784.000	144.918.640	9.749.853.240
31.12.2001	139.904	9.457.524	7.107.106	7.812.663	4.546.173	15.876.503	
iznos	699.520.000	9.457.524.000	3.553.553.000	781.266.300	227.308.650	158.765.030	14.877.936.980
31.12.2002	145.265	8.707.821	6.713.368	7.677.099	4.376.298	16.799.226	
iznos	726.325.000	8.707.821.000	3.356.684.000	767.709.900	218.814.900	167.992.260	13.945.347.060
31.12.2003	123.443	9.173.608	6.069.372	7.778.004	4.456.232	17.802.744	
iznos	617.215.000	9.173.608.000	3.034.686.000	777.800.400	222.811.600	178.027.440	14.004.148.440
31.12.2004	72.684	9.585.485	5.822.804	7.754.347	4.495.279	19.147.734	
iznos	363.420.000	9.585.485.000	2.911.402.000	775.434.700	224.763.950	191.477.340	14.051.982.990

I zvor: NBRM.

Rezultati te od anal izata spored ovov pri od uka ` uvaat na proceneto u-estvo na sivata ekonomija vo prosek od 13,2% vo peri odot 1997-2004 godi na. Vo peri odot 2001-2003 godi na, sivata ekonomija u-estvuva vo prosek so 15,9%, { to e ne{ to povi sok procent od procenkata na DZS i voedno go nadmi nuva utvrdeni ot prosek od 13,2%.

⁵ Eden vid i ndi kator na stepenot na valutna supsticiija be{ e utvrden vo 2001 godi na, koga NBRM sprovede Anketa na nasel eni eto so cel procenka na iznosot na devizi "pod perni ca" vo presret na evro-konverzijata. Proceneti te iznosi vrz baza na inf ormaci i te od anketata dosti gnaa pome|u 44% i 60% od pari -nata masa M4, odnosno pome|u 65% i 90% od vkupni te depozi ti vo 2001 godi na. Spored podatoci te za 2002 godi na, edna treti na od deponi rani te sredstva so cel ni vna konverzija bea povl e-eni od banki te, dodeka dve treti ni ostanaa kaj banki te vo vi d na devizni depozi ti.

Tabela 8
 Procenet opfat na sivata ekonomija (neformalen sektor)

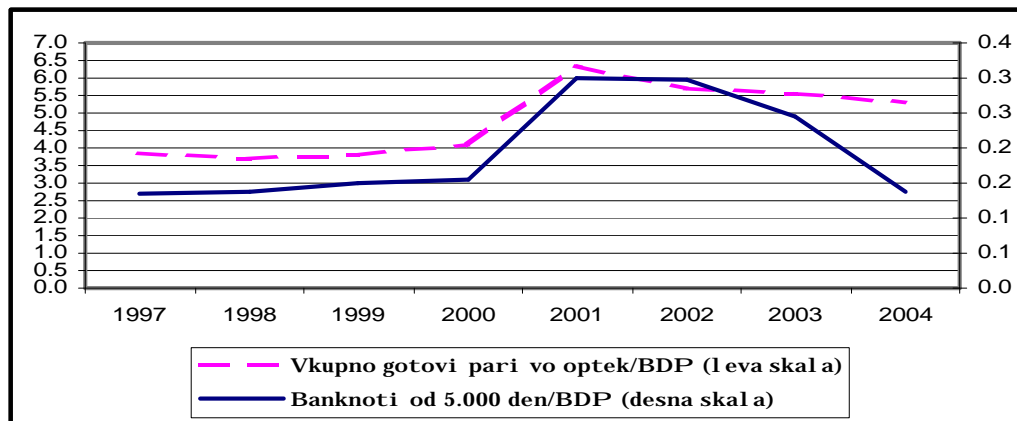
Datum	5.000 den par~iwa	Vkupno gotovi pari vo optek	Procenet opfat na siva ekonomija
31.12.1997	50,263		
iznos	251,315,000	7,117,942,490	11.8
31.12.1998	53,184		
iznos	265,920,000	7,256,353,020	12.2
31.12.1999	62,494		
iznos	312,470,000	7,920,998,040	13.1
31.12.2000	73,231		
iznos	366,155,000	9,749,853,240	12.5
31.12.2001	139,904		
iznos	699,520,000	14,877,936,980	15.7
31.12.2002	145,265		
iznos	726,325,000	13,945,347,060	17.4
31.12.2003	123,443		
iznos	617,215,000	14,004,148,440	14.7
31.12.2004	72,684		
iznos	363,420,000	14,051,982,990	8.6

I zvor: NBRM.

Presmetki te za 2004 godi na uka`uvaat na zna~itel no pomal opfat na sivata ekonomija (8,6%). Vakvi ot pokazatel mo`e da se interpretira na dva na~ina: prvo, deka vo 2004 godi na do{lo do dvojno namaluvawe na u~estvoto na sivata ekonomija, i ako malku faktori odat vo priloga vakvata konstatacija, imaj}i predvid deka sivata ekonomija ne e fenomen koj sam po sebe se iskorenuva, bez primena na drasti~ni zakonski merki; ili vtoro, deka najverojatno stanuva zbor za pomestuvawe vo valutnata struktura na gotovinata koja cirkulira vo ramki na sivata ekonomija, vo uslovi na apresijacija na evroto, odnosno primeniot soodnos od 30%:70% najverojatno ne odgovara na realnata sostojba. Dokolku pretpostavime deka vo 2004 godi na u~estvoto na sivata ekonomija e na nivo na prosekot od 13,2%, soodnosot pome|u banknotite so najgolema apoenska vrednost i stranskite valuti presmetan inverzno bi iznesoval 20%:80%. Na sledniot grafikon jasno se gleda namaluvaweto na banknotite vo optek so najgolema apoenska vrednost, nasproti relati vno stabilnoto nivo na vkupnite gotovi pari vo optek.

Grafikon 4

Učestvo na gotovine u opteku i na banknote od 5.000 dena u BDP

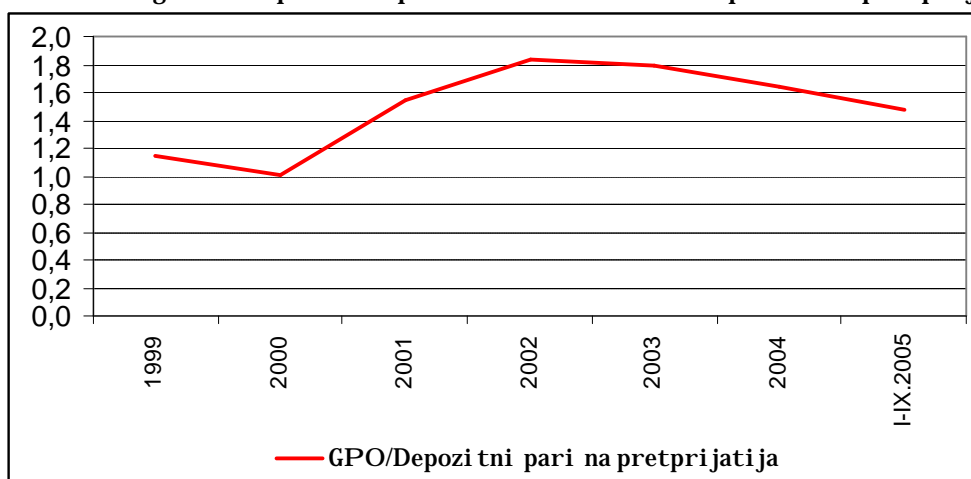

Izvor: NBRM i DZS.

Postojetno na sivata ekonomija i nejznoto vlijanie vrz pogolemata zastapenost na gotovinski te pla}awa mo`e da se sogleda i preku soodnosot pome|u gotovine u opteku i transakcijski te depozi ti na pretprijatijata. I meno, ovoj soodnos zna~itelno raste vo 2001 godina, a kulminira vo 2002 i 2003 godina, { to soodvetstvuvaju so periodot na bezbednosnata kriza i post-krizniot period i jakneva na sivata ekonomija. I ako vakvi ot soodnos vo 2004 godina i vo prvi te devet meseci na 2005 godina zabe|eva trend na opa|awe, kako rezultat na porastot na transakcijski te depozi ti na pretprijatijata, sepa toj i natamu se odr`uva na relativno visoko nivo, { to upatuvaju na zaklu~ok deka i natamu zna~en del od transakciite, pretprijatijata vo Republika Makedonija gi realiziraat so posredstvo na gotovine.

Grafikon 5

Soodnos na gotovine u opteku i transakcijski te depozi ti na pretprijatijata

Izvor: NBRM.

Dopolnitelen aspekt na vlijaniето na sivata ekonomija vrz nivoto na gotovite pari vo optek e raboteweto na firmite so blokirani smetki. Vкупni ot broj na blokirani smetki vo Republika Makedonija vo 2001 godina iznesuval 20.735. Ovaа brojka postepeno se namaluva i zaklu~no so 30.09.2005 godina iznesuva 16.275⁶. Se pretpostavuva deka firmite ~ii smetki se blokirani rabotat glavno vo gotovo, bidej}i od eventualnite novodojdeni prilivi na blokiranite smetki se vr{i isplata na doveritelite, po prioritet (sepak, ne e isklu~ena mo`nosta istite firmi da imaат aktivna smetka vo nekoja banka, so ogleđ na novinite vo Zakon za platen promet so koj ne se ograni~uva brojot na smetki so koi mo`e da raspolaga edna firma).

4.2. Efekti od Zakonot za spre~uvawe na perewe pari

Zakonot za spre~uvawe na perewe pari e poseben faktor vo ramkite na ovaа analiza, so dvoen efekt vrz nivoto na gotovite pari vo optek. I meno, i ako glavната pridobivka od ovoj zakon e negovoto vlijanie vo nasoka na namaluvawe na gotovinski tepla}awa, sepak, vo periodot neposredno pred negovoto stapuvawe vo sila (01.03.2002 godina), fizi~kite i pravnite lica podignaа pogolemi iznosi na gotovina od bankarskite smetki so cel da gi izbegnat sankcii te po osnov na vakvite transakcii koi treba{e da bi dat predmet na sledewe vo soglasnost so ovoj zakon po negovoto voveduvawe.

Dali ovoj zakon gi dava o~ekuvanite pozitivni efekti te{ko mo`e da se utvrdi, so ogleđ na toa {to i po negovoto voveduvawe gotovite pari vo optek se odr`uvaат na relati vno visokini vo. Sepak, vo me|uvreme se praveni kontinuirani napor i za negovo usovr{uvawe. Taka, na 12.07.2004 godina be{e donesen nov Zakon za spre~uvawe na perewe pari i drugi pri nosi od kazni vo delo (Slu`ben vesnik na RM br. 46/2004), koj stapi vo sila na 20.07.2004 godina i koj e usoglasen so relevantnata me|unarodna regulativa od dadenata oblast. Od 01.10.2004 godina be{e vovedena elektronska razmena na podatoci i izve{tai pome|u Direkcijata za spre~uvawe na perewe pari⁷ i bankite, so {to be{e sozđadena elektronska baza za obrabotka na podatocite i informacii te. Vo januari 2005 godina be{e izgotvena Lista na indikatori za prepoznavawe na somnitelnite transakcii, kako upatstvo vo sekojdnevnoto rabotewe na subjektite zadol`eni za prijavuvawe na somnitelnite transakcii. Vo juli 2005 godina, Vladata na RM ja usvoi Nacionalnata strategija za borba protiv perewe pari i finansirawe na terorizam, dodeka na 18.08.2005 godina be{e donesena Odluka za formirawe na Sovet za borba protiv perewe pari i finansirawe na terorizam, kako sovetodavno telo za sledewe na real izi raweto na cel i te utvrđeni so Nacionalnata strategija.

---

⁶ Evidencijata na blokiranite smetki vo Republika Makedonija do 31.12.2001 godina se vr{ela vo ramkite na ZPP, od 2002 do 2004 godina vo Agencijata za blokirani smetki, a potoа vo Upravata za javni prihodi (ERP - Evidencija na redosled na pla}awe).

⁷ Direkcijata za spre~uvawe na perewe pari funkcionira vo ramki na Ministerstvoto za finansii i e nadle`na za pribirawe, obrabotuvawe, analiza, ~uvawe i dostavuvawe na podatocite dobiени od subjektite koi se obvrzani da gi primenuvaат merkite i dejstvijata za otkrivawe i spre~uvawe na perewe pari.

Na 20 juli 2004 godina stapi vo sila novi ot **Zakon za spre-uvawe na perewe pari i drugi prinosi od kaznivo delo** ("Slu`ben vesnik na Republika Makedonija# br. 46/2004). Novi ot Zakon go pro{iruva opfatot i mnogu poprecizno gi defini ra subjektite koi se dol`ni da prezemat merki propi{ani so Zakonot, kako i rokovite i aktivnostite koi treba da gi prezemat nadle`nite slu`bi so cel spre-uvawe na perewe pari. Soglasno so ovoj Zakon, nadle`ni subjekti se i finansiskite institucii (bankite, {tedilnicite, dru{tvata koi vr{at ekonomsko - finansiski konsalting, finansiski lizing, faktoring, raboti vo vrska so osiguruvawe, raboti so hartii od vrednost za svoja smeta i smetka na komitentot, ~uvawe i upravuvawe so pari, hartii od vrednost i predmeti od blagorodni metali i drugi finansiski aktivnosti utvrdeni so zakon). Finansiskite institucii soglasno so Zakonot se dol`ni da go utvrduvaat identitetot na nivnite klienti pri otvorawe smetka ili {tedna kni{ka, stavawe na akcii, obvrznici ili drugi hartii od vrednost kako depozi t, koristewe na sef ovite; upravuvawe so imotot ili efektu irawe ili priem na uplata od tretolice.

So novi ot Zakon se zgol emi iznosot na koj subjekti te se dol`ni da izvr{at utvrduvawe na identitetot na klientot pri sekoja transakcija. Isto taka, se zabranuva vr{ewe na gotovinski pla}awa za iznos pogolem od 15.000 evra, zaradi namaluvawe na gotovinskoto pla}awe na pogolemi sumi, kako i da se izvr{i distinkcija na odgovornosti te na institucii te vo borbata protiv pereweto pari.

Menuva~nicite i subjektite koi vr{at brz transfer na pari so novi ot Zakon se dol`ni da go utvrdat identitetot na klientot pred sekoja transakcija koja vkl u~uva suma pogolema od 2.500 evra vo denarska protiv vrednost.

Direkcijata za spre-uvawe na perewe pari formirana kako organ pri Ministerstvoto za finansii e nadle`na za pribirawe, obrabotuvawe, analiza, ~uvawe i dostavuvawe na podatocite dobi eni od subjektite koi se obvrzani da prezemaat merki i dejstva za otkrivawe i spre-uvawe na perewe pari. Pri toa, kako subjekt so koj sorabotuva Direkcijata vo borbata protiv pereweto pari, pokraj drugite, e navedena i Narodna banka na Republika Makedonija koja mo`e da dostavi pismeni izve{tai vo slu~aj na somnena za perewe pari.

Od aspekt na prakti~nata implementacija na Zakonot za spre-uvawe na perewe pari, od 01.03.2002 godina do 01.10.2005 godina do Direkcijata za spre-uvawe na perewe pari se dostaveni vkupno 106.167 izve{tai⁸. Od vkupno dostavenite izve{tai, Direkcijata ima prosledeno vkupno 15 izve{tai za somnitelni transakcii do nadle`nite organi, od koi 3 izve{tai do Javnoto obvinitelstvo, 11 do Ministerstvoto za vnatre{ni raboti i eden izve{taj do Finansiskata policija. Na inicijativa na Direkcijata, vo avgust 2005 godina bilo doneseno re{enie za zapirawe na transakcija i zaplena na parite ili imotot od strana na nadle`en istra`en sudija, dodeka vo juni 2005 godina e donesena osuditelna presuda za perewe pari od strana na Osnovni ot sud vo Kavadarci⁹.

⁸ Od niv, 103.531 se redovni izve{tai dostaveni od banki za gotovinski transakcii nad 15.000 EUR, 2.593 se izve{tai dostaveni od Carinskata uprava za vnesuvawe i iznesuvawe na gotovi pari preku carinskata linija na Republika Makedonija nad dozvoleni ot maksimum i 97 se izve{tai za somnitelni transakcii.

⁹ Izvor: Mini sterstvo za finansii - Direkcija za spre-uvawe na perewe pari.

Site spomenati aktivnosti povrzani so ovoj zakon se o-ekuva deka vo idni na }e imaat poi zrazen pozi tiv en ef ekt vrz namal uvaweto na gotovinski te pla}awa i vrz postepeno namal uvawe na ni voto na gotovite pari vo optek.

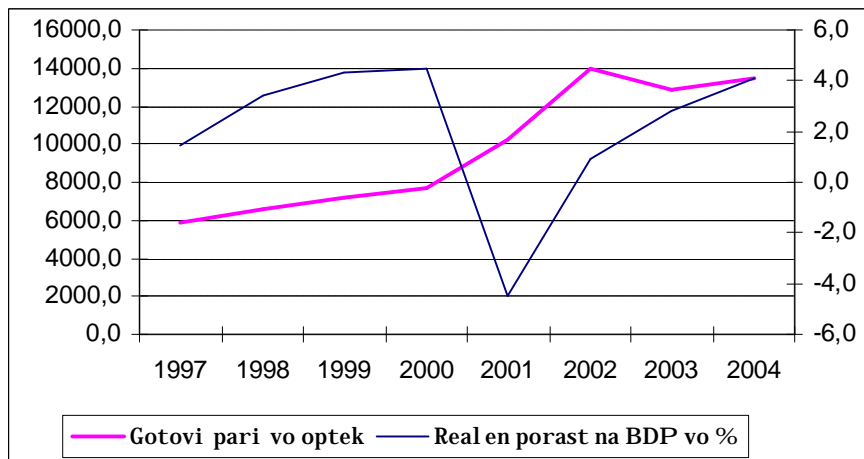
4.3 Cikl i~niot faktor

Fazata od ekonomski ot ciklus vo koja se nao|a ekonomijata isto taka se smeta za f aktor koj vli jae vrz karakterot na potro{ uva~kata na naseleni eto i vrz brzinata na optek na parite. I meno, se smeta deak vo uslovi na recesija, naseleni eto gi restriktira neesencijalnite tro{ oci i se zadr` uva na zadovoluvawe na najneophodnite potrebi. So ogled na niskata vrednost na esencijalnite tro{ ewa, tie re~isi bez iskl u~ok se izvr{ uvaat so pla}awe vo gotovo, poradi { to i pobaruva~kata na pari kako transakcisko sredstvo raste, nasproti namalenata pobaruva~ka na parite kako i mot. Vo Republi ka Makedoni ja, vo periodot od 1997-2004 godina, evidenten e visok porast na gotovite pari vo optek vo periodot na bezbednosnata kriza vo 2001 godina, koga makedonskata ekonomija zabele` a pad na BDP od 4,5%. Me|utoa, trendot na porast na gotovite pari prodol` uva i vo 2002 godina i od toga{ se odr` uva na visoko ni vo, za { to prido nesuvaat drugi f aktori (evro-konverzijata, ref ormata vo platni ot promet i sl.).

Graf i kon 6

Gotovite pari vo optek i rastot na BDP vo RM

(vo mi l i oni denari)

I zvor: NBRM i DZS.

4.4 Otkupot na zemjodelski proizvodi i isplatata na plati i penzi i

Vo Republi ka Makedoni ja, si u{ te postoi prakti kata na gotovinska isplata na otkupeni te zemjodelski proizvodi, kako { to se otkupot na grozjeto i otkupot na tutunot, { to prido nesuva za odr` uvawe na visokoto ni vo na gotovite pari vo optek. Vo ista nasoka deluva i isplatata na platite i penzi i te, koi si u{ te vo zna~aen del se ispla}aat vo gotovi pari. Sepak, promeni vo pozi tivna nasoka se

napraveni vo javnata administracija, kade { to isplatata na plati se vr{ i iskl u~i vo preku smetki vo banka. Sepak, ova ne e slu~aj so subjekti te od privatni ot sektor, { to proizleguva od ~estata pojava na isplata na plati na neprijaveni rabotnici i dano~na evazija, { to uka`uva na neophodnosta od zajaknuvawe na pravni ot sistem i inspekciiski te kontroli. Pozitiven trend e registri ran i kaj isplatata na penzi i te. I meno, u~estvoto na del ot od vkupni te penzi i koj se ispla}a so upatnica (vo gotovi pari) bele` i kontinuirano namaluvawe i vo momentot i znesuva 50% (nasproti u~estvoto od okol u 70% vo 1998 godi na).¹⁰

4.5. Kredi tna aktivnost na banki te

Vo posledno vreme voo~liv e trendot na porast na kreditiraweto na privatni ot sektor od strana na banki te, vo ~ekor so kontinuiranoto zgol emuvawe na ni vni ot depoziten potencijal i porastot na { tedeweto. Ovoj proces ima svoj odraz i vrz ni voto na gotovite pari vo optek, poradi si pozastapenoto kreditirawe na naselenieto od strana na bankite preku odobruvawe na razli~ni vidovi potro{uva~ki krediti vo pomali iznosi. Pristapot do vakvite krediti e zna~itelno olesnet, a sredstvata glavno se koristat za potro{uva~ki celi (naj~esto za nabavka na maloproda`ni stoki so pogolema vrednost). Odobruvaweto na krediti te naj~esto se vr{ i preku individual ni smetki od koi potoa odobreni te sredstva se podi gaat vo vid na gotovi pari i se vnesuvaat vo trgovski te kanali.

4.6. Menuva~ki pazar

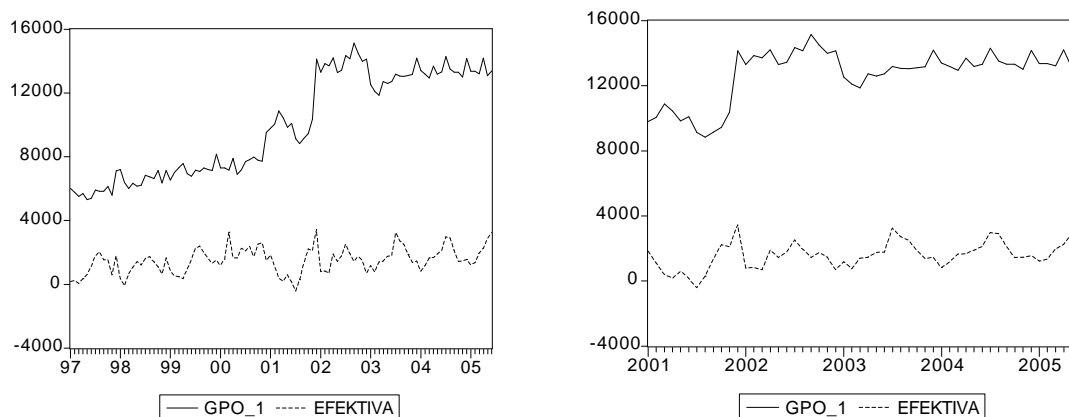
Dopolnitelen efekt vrz ni voto na gotovite pari vo optek vo Republika Makedonija imaat dvi`ewata na menuva~ki ot pazar. I meno, otkupot na devizi vo menuva~koto rabotewe go zgolemuva nivoto na gotovi pari vo optek, bidej}i isplatite se vr{ at vo gotovina. Godini nanazad vo Republika Makedonija se ostvaruva neto-otkup na devizi na menuva~ki ot pazar. Napraveni te ekonometri ski analizi uka`uvaat na relativno slaba, no pozitivna korelaciska vrska pome|u gotovite pari vo optek i neto-otkupot na menuva~ki ot pazar od 0,32. Analizi te se odnesuvaat na periodot od januari 1997 godi na do juni 2005 godi na, pri { to bea zemeni prose~ni mese~ni iznosi na gotovite pari vo optek vo milioni denari i vrednosta na kategorijata "efektiva, neto" od platni ot bilans (vo milioni denari), koja go opfaja menuva~koto rabotewe na bankite, { tedilnicite i privatni te menuva~nici. Poizrazena korelaciska vrska pome|u spomenatite kategorii od 0,44 e utvrdena za periodot od januari 2001 godi na do juni 2005 godi na, koga se registri rani pozna~itelni iznosi na neto-otkup na devizi na menuva~ki ot pazar i voedno povi soko ni vo na gotovinata.

---

¹⁰ I zvor: Fond za penzi sko i i nval i dsko osi guruvawe.

Grafikon 7

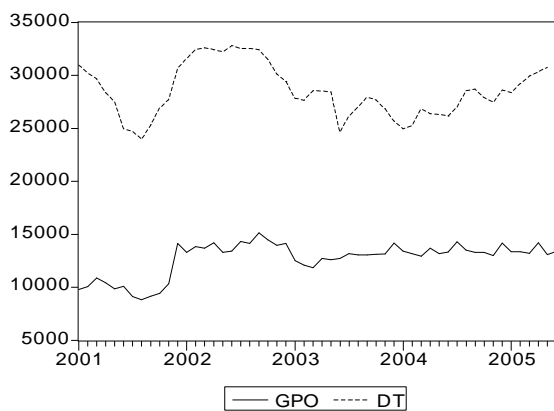
Gotovi pari v opteku in neto-otkupot na menovalniški trg

Slika prikazuje korelacijsko vrstico od 0,43, kar potrjuje povezavo med iznosom na gotovinski trg in iznosom na devizni trg, kar je vidno iz preglednice Monetarna baza (za dve spremenljivki se zbirajo podatki na koncu vsakega meseca v milijardnih evrih).

Grafikon 8

Gotovinski trg in devizni trg

5. Zaklu~ni sogleduvawa

Vrz osnova na elaborirani te aspekti, mo` e da se zaklu~i deka vo Republika Makedonija pove}e faktori pri donesuvaat za odr` uvawe na visoko nivo na gotovi pari vo optek. Vo isto vreme, evidentni se pozitivni promeni kaj odredeni aspekti, no tie ne se dovolni za pozna~itelno namaluvawe na nivoto na gotovina. Analizite vo golema merka upatuvaat na zaklu~ok deka glaven ograni~uva~ki faktor e postoeveto na sivata (neformalna) ekonomija. Poradi toa, merkite za zajaknuvawe na pravniot sistem so cel suzbivawe na sivata ekonomija se neophoden preduslov za kanalizirawe na finansiskite transakcii vo ramkite na bankarskiot sektor i pogolema upotreba na `iralni te pari. Sepak, treba da se napomene deka ovoj proces mo` e da ima pridobivki i vo obratna nasoka, odnosno preku prevzemawe merki za istisnuvawe na gotovinski te transakcii }e se deluva na stesnuvawe na prostorot na deluvawe na sivata ekonomija.

Jakneweto na zakonskata regulativa vo domenot na regulirawe na uslovi te i mo`nosti te za rabotewe so gotovina, vo nasoka na destimulirawe na upotrebata na gotovina, mo` e da ima zna~aen pri dones vo popolnuvawe na praznata koja vo momentot postoi vo ovoj domen. Imeno, vo soglasnost so ~len 7-a (stav 4) od Zakonot za platen promet, neophodno e Ministerstvoto za finansii da izgotvi soodvetna podzakonska regulativa vo domenot na raboteweto so gotovina.

Pri dones vo namaluvaweto na nivoto na gotovite pari vo optek mo`at da dadat i bankite vo Republika Makedonija, preku pogolemi zalagawa za stimulirawe na naselenieto i trgovcite vo pogolema upotreba na bezgotovinski te plate`ni instrumenti (posebno na plate`nite karti~ki i ~ekot), sledewe na svetskite trendovi, poorganiziran nastap na bankite na pazarot, kako i natamo{ no jaknewe na doverbata kaj naselenieto vo bankarskiot sektor.

Zamena na praktikata na gotovinska isplata na otkupot na zemjodelski proizvodi so bezgotovinska isplata, preku prefirawe na sredstvata na smetki vo banka, kako i intenzivirawe na trendot na pogolema isplata na penzii preku smetki vo banka se isto taka zna~ajni aspekti vo istisnuvaweto na gotovinata od prometot.

Zo{ to se neophodni spomenat ite aktivnosti i koi bi bile efektive od niv? Imeno, nisko nivo na gotovi pari vo optek ima niza ekonomski prednosti. Imaj}i predvid deka gotovite pari vo optek pretstavuvaat avtonomen faktor, odnosno faktor koj e nadvor od kontrola na Centralnata banka, negovoto ponisko nivo }e go olesni procesot na planirawe na likvidnosta. Od druga strana, toa }e zna~i i polesno upravuvawe so likvidnosta od strana na samite banki. Podednakvo va`en aspekt vo na{i uslovi pretstavuva efektot od kanaliziraweto na parite, odnosno nivno vkluvawe vo bankarskiot sistem, od kade preku procesot na finansiska intermedijacija }e bidat upotrebeni za poddr{ka na realniot sektor na ekonomijata. Kanaliziraweto na gotovinata i suzbivaweto na sivata ekonomija se zna~ajni i od dano~en aspekt, imaj}i gi predvid nivnite pozitivni dano~ni implikacii.

Do kade mo`e da se odi vo namal uvawet o na GPO? Od { t o e det ermi ni rano nivot o na GPO? I meno, i pokraj razvojot na instrumentite za bezgotovinsko pla}awe, mnogu analiti~ari na upotrebata na gotovinata za transakcioni celi i predviduvaat navistina dolga idnina, i toa glavno zaradi unikatnata karakteristika na gotovinata, odnosno anonimnosta pri nejzinata upotreba. Poto~no, sivata ekonomija i site ostanati kategorii na "lo{o odnesuvawe" nesomneno }e prodol`at da gi pref eriraat gotovi te pari i nivnoto namal uvawe }e zavisi od progresot vo suzbivaweto na si vata ekonomija. Sepak, gledano i od aspekt na formalniot sektor, postoi potreba dr`avata da vospostavi ramka koja }e sozdade mo`nosti za pogolemo koristewe na povolnostite od bezgotovinski te pla}awa, i maj}i gi predvid visoki te tro{oci za dr`ewe gotovina.